

De Italië-reis van Nicolaas van der Waay

Marijke Heslenfeld

Nicolaas van der Waay (1855-1936) (afb. 1), tegenwoordig vooral bekend van zijn schilderijen van Amsterdamse weesmeisjes, noemde zijn studiereis naar Rome, Florence en Venetië ‘hartverheffend en wereldveroverend’.¹ Op 12 maart 1884 vertrok hij uit Amsterdam naar Italië, waar hij tot 27 oktober kunstwerken uit de klassieke oudheid en de Italiaanse renaissance zou bestuderen. Tijdens deze reis hield Van der Waay dagboeken bij, waardoor wij zijn verblijf van dag tot dag kunnen volgen (afb. 2).² Daarnaast schreef hij korte verslagen van zijn belevenissen op weg naar Italië en over de verschillende uitstapjes in de Romeinse *campagna* en andere streken die hij bezocht. Bij terugkomst droeg hij deze reisbeschrijvingen voor aan de leden van het gezelschap Michelangelo Buonarroti (M.A.B.), een Amsterdams kunstenaarsgenootschap waarvan Van der Waay sinds de oprichting in 1878 lid was.³ In tegenstelling tot andere grote kunstenaarsverenigingen, zoals het Amsterdamse *Arti et Amicitiae* of het Haagse *Pulchri Studio*, ging het bij het M.A.B. gezelschap niet zozeer om de verbetering van de maatschappelijk positie van kunstenaars of het stimuleren van vernieuwing. Het draaide vooral om de gezelligheid onder de leden – bestaande uit kunstenaars, musici en kunstliefhebbers – die tijdens vergaderingen lezingen en kunstbeschuwingen hielden of muziek maakten.⁴ Van der Waay was een

1. Nicolaas van der Waay in zijn atelier op de Rijksakademie in Amsterdam in maart 1903, Den Haag, RKD, collectie beelddocumentatie. Foto Atelier Herz

1. Nicolaas van der Waay in his studio at the State Academy in Amsterdam in March 1903, The Hague, RKD, collection of visual documentation. Photograph Atelier Herz

Nicolaas van der Waay's trip to Italy

Marijke Heslenfeld

*Nicolaas van der Waay (1855-1936) (fig. 1), now known chiefly for his paintings of Amsterdam orphan girls, called his study tour to Rome, Florence and Venice ‘ennobling and world conquering’.¹ On 12 March 1884 he left Amsterdam for Italy, where he would study examples of Classical and Italian Renaissance art until 27 October. Van der Waay kept diaries allowing us to follow him on his journey from day to day (fig. 2).² He also penned brief accounts of his experiences en route to Italy and of various outings in the Roman campagna and other regions. Upon his return to the Netherlands he gave talks about his travels at the Amsterdam artists’ society Michelangelo Buonarroti (M.A.B.), of which Van der Waay had been a member since its founding in 1878.³ In contrast to other large artists’ societies, such as *Arti et Amicitiae* in Amsterdam or *Pulchri Studio* in the Hague, the M.A.B. was not particularly interested in furthering the social position of artists or stimulating innovation. Instead, it was concerned primarily with fostering conviviality among the members – consisting of artists, musicians, and art lovers – who gave lectures, reviewed art, or made music during the gatherings.⁴ Van der Waay was a leading and highly enthusiastic participant at these assemblies. From the society’s minutes it emerges that he was sorely missed during his absence in 1884: ‘Mr Van der Waay, the most passionate advocate of everything that can serve to advance the flowering of the M.A.B. is leaving us – verily a bitter loss that the society will suffer. How will he be received when he comes back, baked by the sun of the South? The answer to this question can only resound positively. Still always united, serene, and fraternal, the members of the M.A.B. will welcome him as the prodigal son; and the joy over his return to his father’s house will be expressed in toasts and glowing words.’⁵*

CAREER

Nicolaas van der Waay was born in Amsterdam on 15 October 1855. He received his first drawing lessons from the portraitist Louis Koopman (1827-1877), whose daughter he later married in

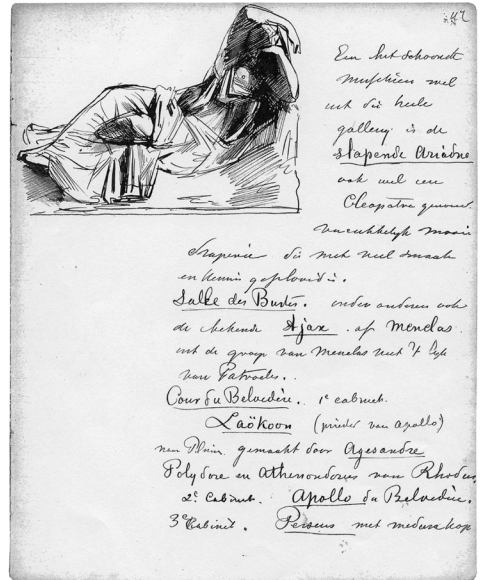
prominent en zeer enthousiast deelnemer van deze bijeenkomsten. Uit de notulen van de vergaderingen blijkt dan ook dat hij erg gemist werd gedurende zijn verblijf in Italië in 1884: 'De heer Van der Waay, de ijverigste voorstander van alles wat kan strekken om den bloei M.A.B. te bevorderen zal ons verlaten, voorwaar een gevoelig verlies, dat de vereeniging lijden zal. Hoe zal hij terugvinden wanneer hij wederkeert, geblakerd door de zon van 't Zuiden? Het antwoord op die vraag kan niet anders dan gunstig luiden. Nog altijd eendrachtig, vreedzaam en broederlijk zullen de M.A.B. leden hem als een verloren zoon opnemen; en de blijdschap over zijn terugkeer in het vaderhuis zal zich uiten in heildronken en gloeiende bewoordingen.'⁵

LOOPBAAN

Nicolaas van der Waay werd op 15 oktober 1855 geboren in Amsterdam. Hij kreeg zijn eerste tekenles van de portretschilder Louis Koopman (1827-1877), met wiens dochter hij in 1890 zou trouwen. Om zich verder te bekwamen, schreef hij zich op 26 september 1871 op zestienjarige leeftijd in op de Rijksakademie van Beeldende Kunsten in Amsterdam.⁶ Hij kreeg les van August Allebé (1838-1927), een van de eerste hoogleraren sinds de oprichting van de Rijksakademie in 1870 en hoogleraar-directeur van 1880 tot 1906. Allebé hechtte veel belang aan het tekenen en schilderen naar levend model en het kopiëren naar oude meesters: eindeloos oefenen, vooral in het schilderen, om zo snel mogelijk technische vaardigheden te ontwikkelen. Hij probeerde zijn leerlingen niet een bepaalde stijl op te dringen of hen tot een stroming te bekeren, maar gaf hen gelegenheid tot een eigen vorm te komen.⁷ Eenmaal terug in Nederland werd Van der Waay op verzoek van Allebé in 1884 aangesteld als leerling-docent aan de Rijksakademie. Zeven jaar later, op 1 oktober 1891, werd hij benoemd tot hoogleraar aan de academie als opvolger van prof. Barend Wijnveld (1820-1902).⁸ Hij zou verschillende belangrijke kunstenaars begeleiden in hun studie, waaronder Lizzy Ansingh (1875-1959), Jan Sluijters (1881-1957) en Leo Gestel (1881-1941). Op 1 januari 1925 nam Van der Waay afscheid van de Rijksakademie.

PRIX DE ROME VAN 1883

De geschiedenis van de Prix de Rome gaat terug tot 1666, toen koning Lodewijk XIV de prijs instelde als vast onderdeel van de kunstopleiding op de Académie royale de peinture et de sculpture in Parijs. De prijs bestond uit een toelage waarmee de winnaar vier jaar in Rome de werken uit de klassieke oudheid kon bestuderen. In Nederland werd in 1808 onder het Franse bewind van koning Lodewijk Napoleon de Prix de Rome geïntroduceerd. Jonge kunstenaars kregen de gelegenheid om twee jaar in Parijs en twee jaar in Rome te studeren. Zij waren verplicht om regelmatig hun kunstwerken – voornamelijk kopieën naar

2. Bladzijde uit het dagboek van Nicolaas van der Waay met een schets van de *Slapende Ariadne* in de Vaticaanse Musea in Vaticaanstad, 27 mei 1884, Den Haag, Literatuurmuseum, Archief Lizzy Ansingh

2. Page from the diary of Nicolaas van der Waay with a sketch of the *Sleeping Ariadne* in the Vatican Museums in Vatican City, 27 May 1884, The Hague, Literatuurmuseum, Lizzy Ansingh Archive

1890. At the age of sixteen, on 26 September 1871, he enrolled in the State Academy of Fine Arts in Amsterdam to fill out his training.⁶ He took lessons from August Allebé (1838-1927), one of the State Academy's first professors from its founding in 1870 and its director from 1880 to 1906. Allebé attached great importance to drawing and painting from life models and copying Old Masters; he believed in endless practice, chiefly in painting, to develop technical skills as quickly as possible. He did not impose any particular style on his students or try convert them to a movement, instead giving them the latitude to develop independently.⁷ Upon returning to the Netherlands, Van der Waay was appointed a student instructor at the State Academy in 1884 at Allebé's request. Seven years later, on 1 October 1891, he succeeded Barend Wijnveld (1820-1902) as professor there.⁸ He would supervise several important artists during their training, including Lizzy Ansingh (1875-1959), Jan Sluijters (1881-1957), and Leo Gestel (1881-1941). Van der Waay bid farewell to the State Academy on 1 January 1925.

werken van oude meesters – op te sturen naar Nederland om hun ontwikkeling te demonstreren. Aangezien minister van Binnenlandse Zaken Johan Rudolph Thorbecke (1798-1872) van mening was dat de kunst geen baat had bij overheidssubsidies en zonder financiële steun evengoed tot bloei kon komen, hief hij de prijs in 1851 op. Bijna twintig jaar later, bij de oprichting van de Rijksakademie van Beeldende Kunsten in 1870, werd de Prix de Rome weer in ere hersteld.⁹

In 1883 werd een wedstrijd uitgeschreven voor de schilderkunst waarvoor Nicolaas van der Waay, Charles Dankmeijer (1861-1923) en Daniël Lewenstein (1860-?) zich opgaven.¹⁰ De deelnemers moesten een theoretisch examen afleggen in esthetica, kunstgeschiedenis, ontledkunde en doorzichtkunde en een prijskampschilderij maken dat werd beoordeeld door een jury.¹¹ Nog voordat de krachtmeting was begonnen, trokken Dankmeijer en Lewenstein zich echter terug. Daarop besloot de minister van Binnenlandse Zaken, vanwege het gebrek aan voldoende kandidaten, dat de Prix de Rome geen doorgang kon vinden.¹² Dit besluit was voor Van der Waay een grote teleurstelling. Hij zou volgens de jury namelijk een grote kans hebben gehad op het winnen ervan. Daarom schreef de Commissie van Toezicht van de Prix de Rome op 20 juli 1883 een brief aan het ministerie met het verzoek Van der Waay als getalenteerd kunstenaar alsnog een financiële bijdrage te verstrekken voor studie in het buitenland. De commissie stelde als eis dat Van der Waay als tegenprestatie een kopie van een schilderij van een oude meester zou maken, die hij vervolgens zou afstaan aan een rijksinstelling. De minister willigde het verzoek in door de kunstenaar een subsidie van f 1000,- toe te kennen voor de periode van één jaar.¹³ In overleg met August Allebé besloot de commissie dat in ieder geval Venetië, Florence en Rome moesten worden bezocht. Ook bepaalde zij dat de kunstenaar kon kiezen uit het maken van een kopie naar een fragment van het plafond van de Sixtijnse Kapel door Michelangelo (hetzij *De schepping van Adam en Eva*, hetzij een van de Sibyllen), of een kopie naar *De Heilige Barbara* van Palma Vecchio in de Santa Maria Formosa in Venetië.¹⁴ Uiteindelijk zou Van der Waay nog veel meer kopieën naar oude meesters meenemen uit Italië.

IN ITALIË

Op 12 maart 1884 nam Van der Waay vanuit Amsterdam een trein die hem via Brussel en Basel naar de kleine plaats Landquart in Zwitserland bracht. Vervolgens stapte hij op een postkoets naar het dorpje Klosters, vanwaar hij in een door een paard voortgetrokken slee naar de stad Davos werd gebracht. Van der Waay vervolgde zijn reis in een postkoets via Thüsis naar Splügen en trok vervolgens met een slee de Splügenpas over. Aan de voet van de pas stond weer een postkoets klaar die hem naar het Italiaanse dorpje Chiavenna bracht. Tijdens deze tocht

PRIX DE ROME OF 1883

The history of the Prix de Rome harks back to 1666, when King Louis XIV instituted the student prize as a permanent part of the art training at the Académie royale de peinture et de sculpture in Paris. It consisted of a bursary permitting the winner to study works of ancient art in Rome. The Prix de Rome was introduced into the Netherlands in 1808 under the French rule of King Louis Napoleon. Young artists were given the opportunity to study in Paris and in Rome for two years each. They were required to regularly send their works of art – primarily copies of Old Masters – back to the Netherlands to demonstrate their progress. As the Minister of the Interior Johan Rudolph Thorbecke (1798-1872) did not believe that art benefitted from government grants and felt it could flourish just as well without financial support, he discontinued the prize in 1851. The Prix de Rome was reinstated almost twenty years later with the founding of the State Academy of Fine Arts in 1870.⁹

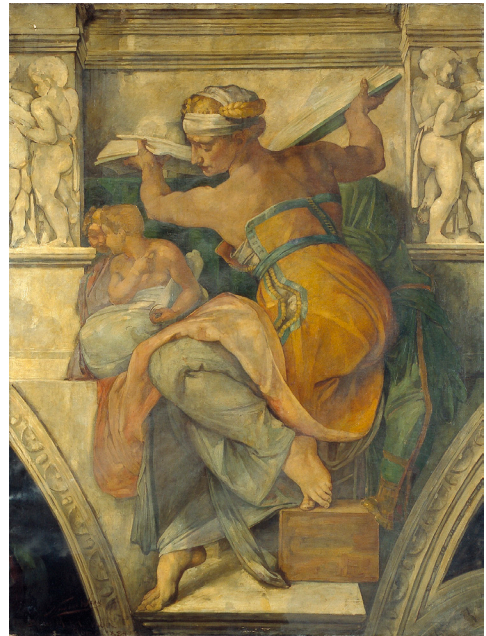
In 1883 a competition was held for painting, which Nicolaas van der Waay, Charles Dankmeijer (1861-1923), and Daniël Lewenstein (1860-?) entered.¹⁰ The contestants had to take exams in aesthetics, art history, anatomy, and perspective, and submit a trial painting that would be judged by a jury.¹¹ Dankmeijer and Lewenstein withdrew before the competition had even begun. Consequently, the Minister of the Interior determined that the Prix de Rome could not take place due to a lack of candidates.¹² This decision was a great disappointment for Van der Waay, for according to the jury his chances of winning were great. And so the Prix de Rome's Supervisory Committee wrote a letter on 20 July 1883 to the Ministry with the request that the talented Van der Waay nevertheless be given a financial contribution to study abroad. In return, the Committee obliged Van der Waay to make a copy of a painting by an Old Master that he would subsequently hand over to a government institute. The minister granted the request, awarding the artist a bursary of 1000 guilders for the period of one year.¹³ In consultation with August Allebé, the Committee decided that Venice, Florence, and Rome were mandatory venues. It also determined that the artist could choose whether to make a copy of a fragment of the ceiling of the Sistine Chapel by Michelangelo (either the Creation of Adam and Eve, or one of the Sybils), or of Saint Barbara by Palma Vecchio in Santa Maria Formosa in Venice.¹⁴ Ultimately Van der Waay would bring back many more copies of Old Masters from Italy

maakte hij voor het eerst kennis met het Italiaanse leven en landschap: ‘Van hieruit naar Chiavenna is de weg één aaneenschakeling van echt Noord Italiaansch landleven, vol smerige huizen en madonna beeldjes, kloeke mannen-gestalten en ontzettend leelijke vrouwen.’¹⁵ Via Colies, Como en Milaan arriveerde hij uiteindelijk op 2 april in Rome, waar hij ‘t schitterende vooruitzicht had zooveel nieuwe indrukken op te vangen’.¹⁶

In Rome waren de dagen van Van der Waay gevuld met de bestudering van meesterwerken uit de klassieke oudheid en de Italiaanse renaissance en het vervaardigen van kopieën ernaar.¹⁷ Op donderdag 19 juni 1884 bracht hij een leeg doek naar de Sixtijnse Kapel om een kopie te maken van de *Sybilla Lybica* van Michelangelo. ‘Met ‘t groote doek voor ‘t Vaticaan en begonnen aan de Sibylle Lybica’, schreef hij in zijn dagboek.¹⁸ Hij werkte er bijna elke dag aan. Op vrijdag 1 augustus was deze klaar, en hij schreef: ‘Voor de laatste maal naar het Vaticaan want ik heb besloten nu maar van de kopie af te blijven in de hoop dat hij in een bekoorlijk licht een geschikte indruk zal maken’ (afb. 3).¹⁹ Van der Waay besloot dat hij deze kopie zou afstaan aan het rijk en nog in Italië verzond hij het doek naar de Rijksakademie, die dit begin september ontving.²⁰ Verder bestudeerde Van der Waay dagen achtereen de fresco’s van Rafaël in de *Stanzi di Raffaello* in het Apostolisch Paleis van het Vaticaan. Tijdens een kort uitstapje naar Napels en Pompeï beklom hij de Vesuvius en bezocht hij de feesten in het oude amfitheater van Pompeï.²¹ Op woensdag 6 augustus, na een verblijf van vier maanden, verliet hij Rome en vertrok naar Florence.²² Ook hier bestudeerde hij de meesterwerken en maakte hij onder andere een kopie naar het schilderij *Oude man in leunstoel* van Rembrandt in Palazzo Pitti.²³ Vanuit Florence maakte Van der Waay twee uitstapjes naar Pisa en Siena. Hij schreef hierover in zijn dagboek: ‘Vier dagen vroeger was ik uit Florence vertrokken zonder enige bagage: ik wilde nu eens geheel voor mijn plezier uit zijn en ‘t was dan ook met een heevig gevoel van losheid en ongedwongenheid dat ik de deur uitstapte van mijn hotel in Pisa en naar ‘t spoor wandelde.’²⁴ Op 4 oktober hervatte hij zijn studie in Venetië.²⁵ Zijn verblijf in deze stad stond vooral in het teken van het maken van een kopie naar *De Heilige Barbara* van Palma Vecchio in de Santa Maria Formosa. Nadat hij op zondag 26 oktober de laatste hand aan het schilderij had gelegd, pakte hij de kopie in voor de reis terug naar Amsterdam.

MICHELANGELO EN RAFAËL

In zijn dagboeken beschreef Van der Waay zeer nauwkeurig de werken die hij zag. Uit zijn geschriften wordt duidelijk dat hij een uitgesproken idee had over de functie die een kunstwerk moet hebben: ‘Nog eens herhaal ik mijne mening, de naam of aard van het sujet doet niets ten zake (of ‘t zou zijn ten opzichte van de belangrijkheid voor

3. Nicolaas van der Waay, *Sibylla Lybica*, 1884, olieverf op doek, 225 x 167,5 cm, Rijswijk, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, inv.nr. R801. Foto RCE

3. Nicolaas van der Waay, *Libyan Sibyl*, 1884, oil on canvas, 225 x 167.5 cm, Rijswijk, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, inv. no. R801. Photograph RCE

IN ITALY

On 12 March 1884 Van der Waay boarded a train in Amsterdam that took him via Brussels and Basel to the small town of Landquart in Switzerland. He next took a stagecoach to the village of Klosters, from where he was conveyed to the city of Davos in a horse-drawn sledge. Van der Waay continued his journey by stagecoach via Thüsis to Splügen, subsequently crossing the Splügenpas in a sledge. Waiting at the foot of the pass was another stagecoach which transported him to the Italian village of Chiavenna. This journey was his first introduction to Italian life and landscape: ‘From here to Chiavenna the road is a succession of genuine northern Italian rural communities, full of squalid houses and statuettes of the Virgin, robust male figures and exceedingly ugly women.’¹⁵ Via Colies, Como, and Milan he finally reached Rome on 2 April, where he ‘had the dazzling prospect of absorbing so many new impressions.’¹⁶

In Rome Van der Waay’s days were filled with studying and producing copies of masterpieces of Classical antiquity and the Italian Renaissance.¹⁷ On Thursday, 19 June 1884, he took a blank canvas with him to the Sistine Chapel to copy Miche-

't groote publiek niet voor 't kunstwerk als zoodanig). Het is slechts het noodzakelijke punt van aanraking met de wereld van gevoelens waarin wij leven. Het eigenlijke kunstwerk is de wijze waarop dat onderwerp gezien en ons te genieten gegeven is.²⁶ Van der Waay was van mening dat de kunstenaar boven het onderwerp moest staan en zich niet gebonden zou moeten voelen aan een bepaalde beeldtraditie; het onderwerp moest juist in dienst staan van de artistieke schepping.

Michelangelo was de kunstenaar die een grote indruk op Van der Waay maakte: 'Michelangelo is hier voor alles, zoo niet geheel, schilder. Hij stoorde zich al zeer weinig aan wat men gaarne zag maar greep het gegeven onderwerp met zijn reuzenhand aan om er een grootsch artistiek werk van te kneden.'²⁷ Met name in de behandeling van de figuren in *Het Laatste Oordeel* – ook in Rome gekopieerd door Van der Waay – kwamen de artistieke kwaliteiten van Michelangelo naar voren (afb. 4). Daarbij was van belang dat de Italiaan zijn aandacht besteedde aan de manier waarop hij deze figuren uitbeeldde en niet aan de religieuze bedoelingen die zij moesten hebben. Hierdoor gaf hij zijn figuren een krachtige uitstraling, die volgens Van der Waay de gehele voorstelling een artistieke waarde gaf. Hij noemde de Sixtijnse Kapel dan ook 'een der meest grootsche kunstscheppingen' van de wereld.²⁸

Rafaël was de andere Italiaanse renaissance-kunstenaar die door Van der Waay bewonderd werd. Over *De Atheense School* in de *Stanza della Segnatura* in het Apostolisch Paleis in het Vaticaan schreef hij: 'De toon van 't geheel is zeer eenvoudig hoewel heel sterk. De tempel der Wijsheid waarin Bramante het plan gemaakt zou hebben en waarin die keurbende der attische intelligens vereenigd is, is verbazend mooi van proporties en solide van kleur en geschilderd met een vastheid en eenvoud die geheel bij zoo'n sujet passen.'²⁹ Van der Waay merkte op dat Rafaël met de plaatsing van de figuren een stijlvol en 'kranig' geheel had gecreëerd en dat het niet zijn bedoeling was een doorwrochte gedachte over de ontwikkeling van de Griekse filosofie te verbeelden. Een andere muurschildering waarvan hij erg onder de indruk was, was *De verjaging van Heliodoros uit de tempel*. Volgens Van der Waay liet Rafaël in deze fresco door zijn bijzondere aandacht voor kleur het onderwerp geheel naar de achtergrond verdwijnen.³⁰

NA DE REIS

Van der Waays opvatting over de functie van een kunstwerk zal voor een deel beïnvloed zijn door zijn studietijd op de Rijksakademie in Amsterdam. Toen hij in 1884 aan zijn reis begon, had hij inmiddels een vierjarige studie afgerond. Zijn leraar August Allebé hechtte veel waarde aan oefening in de praktijk, zoals tekenen naar levend model, waarbij het ontwikkelen van een eigen vorm het uitgangspunt was. Ook zal het principe van de Tachtigers – een vernieuwende beweging binnen de Nederlandse

langelo's Libyan Sibyl. 'With a large canvas went to the Vatican and began working on the Sibylle Lybica', he noted in his diary.¹⁸ He worked on it almost daily, and finished it on Friday, 1 August. He wrote: 'To the Vatican for the last time because I decided to leave the copy alone now in the hope that in an appealing light it will make a suitable impression' (fig. 3).¹⁹ Van der Waay decided to present this copy to the State and sent the canvas to the State Academy, where it arrived in early September.²⁰ Furthermore, Van der Waay studied Raphael's frescos in the Stanzi di Raffaello in the Apostolic Palace of the Vatican for days. During a brief outing to Naples and Pompeii he climbed up Mount Vesuvius and attended a festival in the old amphitheatre of Pompeii.²¹ After a four-month residency in Rome, on Wednesday, 6 August, he left for Florence.²² Here too he studied the masterpieces and copied Rembrandt's Old man in an armchair in the Palazzo Pitti, among other works.²³ From Florence Van der Waay took two excursions, to Pisa and Siena, about which he wrote in his diary: 'I left Florence four days ago without any baggage: for once I wanted be away entirely for my own pleasure and it was also with a powerful feeling of abandon and informality that I stepped out the door of my hotel in Pisa and walked to the railway.'²⁴ He resumed his study in Venice on 4 October.²⁵ His stay there revolved around making a copy of Palma Vecchio's Saint Barbara in Santa Maria Formosa. After putting the finishing touches to the painting on Sunday, 26 October he packed it up for the trip back to Amsterdam.

MICHELANGELO AND RAPHAEL

Van der Waay described the works he saw in great detail in his diaries. From his writings it is clear that he held distinct ideas about the function of art: 'Once again I repeat my opinion that the name or nature of the subject is of no significance (or if so, it would be with respect to the importance to the public at large, but not the work of art as such). It is only the essential point of intersection with the world of feelings in which we live. The actual work of art is the way in which the subject is seen and enjoyed by us.'²⁶ Van der Waay believed that the artist had to stand above the subject and should not feel bound to a specific visual tradition; the subject had to serve the artistic creation. Van der Waay was most impressed by Michelangelo: 'Michelangelo is here above all, if not entirely, a painter. He took very little notice of what people like to see, but grabbed the given subject with his

4. Nicolaas van der Waay, *Het Laatste Oordeel*, 1884, olieverf op doek, 181 x 107 cm, Rijswijk, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, inv.nr. R784. Foto Margareta Svensson (RCE)

4. Nicolaas van der Waay, *The Last Judgement*, 1884, oil on canvas, 181 x 107 cm, Rijswijk, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, inv. no. R784. Photograph Margareta Svensson (RCE)

literatuur die van ca. 1880-1894 bestond – dat kunst bij uitstek een esthetische functie had en geen instrument was om een boodschap over te brengen een bijdrage hebben geleverd. Hoewel niet duidelijk is in hoeverre Van der Waay zijn theorie in Italië heeft ontwikkeld, kan wel worden geconcludeerd dat hij door de studie in Italië in zijn opvatting is gesterkt. Verder heeft zijn theorie in zekere mate invloed gehad op zijn hoogleraarschap op de Rijksakademie van 1891 tot 1925. Onafhankelijkheid en originaliteit waren belangrijke uitgangspunten van zijn onderwijs, wat hem volgens de latere hoogleraar-directeur A.J. Derkinderen (1859-1925) een van de sterkste stutten van het academisch onderwijs maakte.³¹

giant hand in order to mould a grand work of art with it.’²⁷ Michelangelo’s artistic qualities came to the fore especially in the treatment of the figures in *The Last Judgement* – which Van der Waay also copied in Rome (fig. 4). In addition, it was important that the Italian master lavished attention on the way in which he depicted these figures and not the religious meaning they must have had. In this way Michelangelo endowed his figures with a powerful character, which according to Van de Waay lent artistic value to the entire composition. He thus also called the Sistine Chapel one of the world’s ‘greatest artistic creations.’²⁸ Raphael was the other Italian Renaissance artist whom Van der Waay most admired. About *The School of Athens* in the Stanza della Segnatura in the Vatican Palace he wrote: ‘Its tone as a whole is extremely plain yet very strong. The Temple of Wisdom, the architectural plan of which is thought to have been devised by Bramante and in which the cream of Attic intelligentsia has gathered, is astonishingly beautifully proportioned and solid of colour and painted with a firmness and simplicity entirely in keeping with such a subject.’²⁹ Van der Waay noted that with the placement of the figures Raphael had created a stylish and ‘kranig’ (strong) entity and it was not his intention to depict a convoluted idea about the development of Greek philosophy. Another fresco he greatly admired was *The expulsion of Heliodorus from the Temple of Jerusalem*. According to Van der Waay, with his special handling of colour Raphael had made the subject vanish entirely into the background.³⁰

AFTER THE TRIP

Van der Waay’s ideas about the function of a work of art will have been influenced in part by his time at the State Academy in Amsterdam. When he embarked on his journey in 1884 he had already completed a four-year study. His teacher August Allebé attached great importance to actual practice, such as drawing from life models, whereby the point of departure was developing an individual style. The principle of the *Tachtigers* (*The Eighties Movement*, an innovative Dutch literary movement from around 1880-1894) that art had an aesthetic function par excellence and was not an instrument to convey a message, will have contributed to Van der Waay’s ideas. Although the extent to which Van der Waay developed his theory in Italy is unclear, it may be concluded that his views were reinforced through his study there. Furthermore, his theory exerted a certain influen-

Ook in zijn eigen werken, vooral in die van na de reis, besteedde Van der Waay veel aandacht aan de manier waarop hij zijn onderwerpen uitbeeldde. In het eerste artikel over Van der Waay typeerde A.G.C. van Duyll (1830-1918) in 1892 deze werken als volgt: 'De schilder trouwens heeft op merkwaardige wijze het talent, om in toevallig zich voordoende tafereelen dadelijk te zien, welke partij daaruit kan worden getrokken, door nauwkeurige teekening en artistieke behandeling. [...] dat zijne groote kracht wellicht is gelegen, in het teruggeven, met welke middelen dan ook – door eenvoudige teekening, aquarel of schilderij – van de zich van zelf voordoende tafereelen uit het woelige leven eener groote stad [...] hoe een schijnbaar niet zeer rijk sujet, toevallig zich voordoende, [...] door juiste opvatting en behandeling een alleraardigst artistiek voorkomen krijgt.'³²

Na terugkomst in Amsterdam exposeerde Van der Waay van 8 tot 11 december 1884 alle kopieën, getekende studies en aquarellen die hij in Italië had gemaakt, in de Geheerzaal van de Rijksakademie.³³ Een recensent schreef hierover: 'De teekeningen en penschetsen zijn meest allen naar de natuur genomen, althans oorspronkelijk opgevat. Die kunnen dan ook alleen als maatstaf dienen ter beoordeling van 's schilders verdiensten en ontwikkelde bekwaamheid. Copieën toch, hoe getrouw overigens het origineel wedergevend, blijven copieën, welke iedereen, die schilderen heeft geleerd, vervaardigen kan, en waarvoor men juist niet behoeft een reis naar Italië te doen. Onze eigene musea leveren daarvoor studies genoeg. Was men van het talent des heeren van der Waay reeds niet voldoende overtuigd, zoo zou hetgeen hij uit Italië ter tentoonstelling toezond al heel weinig van diens vorderingen kunnen blijken.'³⁴ Allebé en de Commissie van Toezicht waren daarentegen wel enthousiast. Op hun verzoek kreeg de *Sybilla Lybica* naar Michelangelo een vaste plaats in de collectie van de Rijksakademie van Beeldende Kunsten.³⁵ In hetzelfde jaar werd ook de kopie van het fragment van *Het Laatste Oordeel* aangekocht. Net als de *Sybilla Lybica* diende dit schilderij als een belangrijk studiemodel in het academisch onderwijs.³⁶ Zo kon Van der Waay jaren later zijn leerlingen kennis laten maken met een van dan de grootste kunstscheppingen ter wereld.

Marijke Heslenfeld
Informatiespecialist Van Gogh Worldwide

ce on his professorship at the State Academy from 1891 to 1925. Independence and originality were the cornerstones of his teaching, which according to the later Professor-Director A.J. Derkinderen (1859-1925) made him one of the strongest pillars of academic education.³¹

In his own works as well (primarily those post-dating his trip) Van der Waay devoted a great deal of attention to the way in which he represented his subjects. A.G.C. van Duyll (1830-1918) characterized these works in the first article on Van der Waay in 1892 as follows: 'The painter, incidentally, is remarkably gifted in immediately discerning in random scenes which passages can be extracted, through painstaking drawing and artistic treatment. [...] his great power probably resides in the rendering, with whatever means – in plain drawing, watercolour, or painting – of the naturally unfolding scenes of the teeming life of a metropolis [...] how a seemingly not very rich subject, appearing by chance, [...] acquires a most pleasing artistic appearance through a correct interpretation and treatment.'³²

Upon returning to Amsterdam, Van der Waay exhibited all of the copies, study drawings, and watercolours he had made in Italy in the auditorium of the State Academy from 8 to 11 December 1884.³³ As one reviewer wrote: 'The drawings and pen sketches are almost all taken from nature, at any rate originally so conceived. They can thus only serve as a gauge to judge the artist's merits and developed skill. After all, regardless of how faithfully the original is reproduced, copies remain copies, which everyone who has learned to paint can produce and for which one surely does not need to travel to Italy. Our own museums provide studies enough for that. If one was not already convinced sufficiently of Mr Van der Waay's talent, what he had sent from Italy for display reveals very little of his progress.'³⁴ In contrast, Allebé and the Supervisory Committee were quite enthusiastic. At their request, the Libyan Sibyl after Michelangelo found a permanent place in the collection of the State Academy of Fine Arts and his copy of the fragment of The Last Judgement was also bought that same year.³⁵ Just like the Libyan Sibyl, this picture served as an important model in his academic teaching.³⁶ And so years later Van der Waay could acquaint his pupils with one of the world's greatest artistic creations.

Marijke Heslenfeld
Information specialist Van Gogh Worldwide

- 1) Tocht naar den Vesuvius en Tocht over de Splügenpas, gedeelte Tocht over Splügenpas, Amsterdam, Stadsarchief Amsterdam (SA), Archief van het Gezelschap Michelangelo Buonarroti (M.A.B), toegang 288, inv.nr. 102, p. 25.
  - 2) Dagboeken: Den Haag, Literatuurmuseum (LM), archief Lizzy Ansingh (LA), A 03535 [NG], doos 40 (deel 1) en doos 48 (deel 2 en 3).
  - 3) Reisverslagen: Kleine schetsen uit mijne reiserinneringen gemaakt en voorgelezen op M.A.B, SA, archief M.A.B., inv.nr. 99-103.
  - 4) W. Loos, 'Nicolaas van der Waay (1855-1936) en het Amsterdamse genootschap M.A.B.', *De Negentiende Eeuw* 13 (1989), pp. 125-128.
  - 5) Jaarverslag 1882-1883; vergadering M.A.B. gezelschap 12-12-1883, SA, archief M.A.B., inv.nr. 16.
  - 6) Stamregister van studenten, Haarlem, Noord-Hollands archief (NHA), Archief Rijksacademie voor Beeldende Kunsten (RAvBK), inv.nr. 175.
  - 7) J. Reynaerts, 'De jaren aan de Rijksacademie: Allebé als hoogleraar en directeur', in: W. Loos, C. van Tuyll van Serooskerken (red.), 'Waarde Heer Allebé'. *Leven en werk van August Allebé (1838-1927)*, tent.cat. Haarlem (Teylers Museum)/Dordrecht (Dordrechts Museum)/Assen (Drents Museum) 1988, pp. 58-64.
  - 8) Brief van ministerie van Binnenlandse Zaken aan Commissie van Toezicht, 6 juni 1891, NHA, archief RAvBK, inv.nr. 176. Door deze aanstelling kreeg hij belangrijke officiële rijksopdrachten, zoals het beschilderen van de panelen van de Gouden Koets en het vastleggen van de huldiging van koningin Wilhelmina in 1898.
  - 9) R. van Leeuwen, *100 jaar Prix de Rome 1884-1984*, tent.cat. Amsterdam (Rijksacademie van Beeldende Kunsten) 1985, pp. 12-15.
  - 10) In voorgaande literatuur wordt Daniël Lewenstein soms foutief D. Leuvenstein genoemd.
  - 11) De aanmelding van Nicolaas van der Waay bevindt zich in het NHA: archief RAvBK, inv.nr. 214 en Brief van Minister aan Rijksacademie, 18 mei 1883 (1434), Den Haag, Nationaal Archief (NA), archief BiZa/Kunsten en Wetenschappen, inv.nr. 2589.
  - 12) Brief van Commissie van Toezicht aan Rijksacademie, 8 juni 1883 (41), NA, archief BiZa/Kunsten en Wetenschappen, inv.nr. 2589 en Notulen Rijksacademie, 27 juni 1883 (vergadering 132), NHA, archief RAvBK, inv. nr. 1.
  - 13) Brief van Commissie van Toezicht aan Minister van Binnenlandse Zaken, 20 juli 1883, NHA, archief RAvBK, inv.nr. 291 en Brief van Minister van Binnenlandse Zaken aan Commissie van Toezicht, 6 augustus 1883, NHA, archief RAvBK, inv.nr. 6.
  - 14) Brief van Commissie van Toezicht aan minister Heemskerk, 13 augustus 1883, NHA, archief RAvBK, inv.nr. 291 en brief van minister Heemskerk aan Nicolaas van der Waay met bevestiging, 12 september 1883, NHA, archief RAvBK, inv.nr. 6 en Brief van Commissie van Toezicht aan Minister van Binnenlandse Zaken, 8 december 1883, NHA, archief RAvBK, inv.nr. 291.
  - 15) Tocht naar den Vesuvius en Tocht over de Splügenpas, gedeelte Tocht over Splügenpas, SA, archief M.A.B., inv.nr. 102, p. 41.
  - 16) *Ibidem*, p. 24.
  - 17) Verblijf in Rome: Dagboeken deel 1 en 2, LM, archief LA, A03535 [NG] doos 40 en 48, pp. 1-110.
  - 18) Dagboek deel 1, LM, archief LA, A 03535 [NG], doos 48, p. 64.
  - 19) *Ibidem*, p. 106.
  - 20) Notulen 19 september 1884, NHA, archief RAvBK, inv.nr. 1 en Brief van
- 1) *Tocht naar den Vesuvius en Tocht over de Splügenpas, gedeelte Tocht over Splügenpas [Trip to Vesuvius and trip over the Splügenpas, section trip over the Splügenpas], Amsterdam, Stadsarchief Amsterdam (SA), Gezelschap Michelangelo Buonarroti (M.A.B) Archive, access no. 288, inv. no. 102, p. 25.*
  - 2) *Diaries: The Hague, Literatuurmuseum (LM), Lizzy Ansingh Archive (LA), A 03535 [NG], box 40 (vol. 1) and box 48 (vols. 2 and 3).*
  - 3) *Kleine schetsen uit mijne reiserinneringen gemaakt en voorgelezen op M.A.B [Travel reports: Small sketches from my travel memories made and recited at M.A.B.], SA, M.A.B. Archive, inv. nos. 99-103.*
  - 4) *W. Loos, 'Nicolaas van der Waay (1855-1936) en het Amsterdamse genootschap M.A.B.', 'De Negentiende Eeuw 13 (1989), pp. 125-128.*
  - 5) *Annual Report 1882-1883; meeting M.A.B. 12 December 1883, SA, M.A.B. Archive, inv. no. 16.*
  - 6) *Student register, Haarlem, Noord-Hollands Archief (NHA), Rijksacademie voor Beeldende Kunsten (RAvBK) Archive, inv. no. 175.*
  - 7) *J. Reynaerts, 'De jaren aan de Rijksacademie: Allebé als hoogleraar en directeur,' in: W. Loos, C. van Tuyll van Serooskerken (ed.), 'Waarde Heer Allebé'. Leven en werk van August Allebé (1838-1927), exhib. cat. Haarlem (Teylers Museum)/Dordrecht (Dordrechts Museum)/Assen (Drents Museum) 1988, pp. 58-64.*
  - 8) *Letter from the Ministry of the Interior to the Supervisory Committee, 6 June 1891, NHA, RAvBK Archive, inv. no. 176. This appointment led to important state commissions, such as painting the panels of the Royal Golden Coach and recording the inauguration of Queen Wilhelmina in 1898.*
  - 9) *R. van Leeuwen, 100 jaar Prix de Rome 1884-1984, exhib. cat. Amsterdam (Rijksacademie van Beeldende Kunsten) 1985, pp. 12-15.*
  - 10) *In some earlier literature Daniël Lewenstein was misnamed as D. Leuvenstein.*
  - 11) *Nicolaas van der Waay's application is in the NHA: RAvBK Archive, inv. no. 214 and letter from the Minister to the State Academy of Fine Arts, 18 May 1883 (1434), The Hague, Nationaal Archief (NA), BiZa/Kunsten en Wetenschappen Archive, inv. no. 2589.*
  - 12) *Letter from the Supervisory Committee to the State Academy, 8 June 1883 (41), NA, BiZa/Kunsten en Wetenschappen Archive, inv. no. 2589 and minutes State Academy, 27 June 1883 (meeting 132), NHA, RAvBK Archive, inv. no. 1.*
  - 13) *Letter from the Supervisory Committee to the Minister of the Interior, 20 July 1883, NHA, RAvBK Archive, inv. no. 291 and letter from the Minister of the Interior to the Supervisory Committee, 6 August 1883, NHA, RAvBK Archive, inv. no. 6.*
  - 14) *Letter from the Supervisory Committee to Minister Heemskerk, 13 August 1883, NHA, RAvBK Archive, inv. no. 291 and letter from Minister Heemskerk to Nicolaas van der Waay with confirmation, 12 September 1883, NHA, RAvBK Archive, inv. no. 6 and letter from the Supervisory Committee to the Minister of the Interior, 8 December 1883, NHA, RAvBK Archive, inv. no. 291.*

- Commissie van Toezicht aan Ministerie van Binnenlandse Zaken, 4 september 1884 (44), NHA, archief RAvBK, inv.nr. 291.
- 21) Sienna en Een feestdag in Pompeï, gedeelte feestdag in Pompeï, SA, archief M.A.B., inv.nr. 100 en Tocht naar den Vesuvius en Tocht over de Splügenpas, gedeelte Tocht naar den Vesuvius, SA, archief M.A.B., inv.nr. 102.
  - 22) Verblijf in Florence: Dagboek deel 2, LM, archief LA, A 03535 [NG] doos 48, pp. 110-177.
  - 23) Tegenwoordig bevindt het schilderij zich in de Galleria degli Uffizi (Rembrandt, *Oude man in een leunstoel*, ca. 1665, olieverf op doek, 104 x 86 cm, Florence, Galleria degli Uffizi, inv.nr. 69.234).
  - 24) Sienna en Een feestdag in Pompeï, gedeelte Sienna, SA, archief M.A.B., inv.nr. 100, pp. 2-3.
  - 25) Verblijf in Venetië: Dagboek deel 3, LM, archief LA, A 03535 [NG] doos 48, p. 200-218.
  - 26) Dagboek deel 1, achterin 'het kunstwerk en het daarvoor gebruikte onderwerp', LM, archief LA, A 03535 [NG] doos 40, pp. 23-24.
  - 27) Iets over het Vaticaan, SA, archief M.A.B., inv.nr. 103, p. 20.
  - 28) *Ibidem*, p. 5.
  - 29) *Ibidem*, pp. 26-27.
  - 30) *Ibidem*, p. 29.
  - 31) 'Letteren en Kunst. Prof. N. van der Waay', *NRC Handelsblad* 19 december 1936.
  - 32) A.G.C. Duyll, 'N. van der Waaij', *Elsevier's Geïllustreerd Maandschrift* 2 (1892), pp. 88-89.
  - 33) Notulen Commissie van Toezicht, 22 september 1884 (5e), NHA, archief RAvBK, inv.nr. 278. Uitnodiging voor de tentoonstelling, NHA, archief RAvBK, inv.nr. 276 en 741.
  - 34) *Amsterdamsche Courant* 15 december 1884, NHA, archief RAvBK, inv.nr. 741.
  - 35) Brief van Commissie van Toezicht aan Ministerie van Binnenlandse Zaken, 4 september 1884 (44), NHA, archief RAvBK, inv.nr. 291.
  - 36) Brief van Commissie van Toezicht aan Ministerie van Binnenlandse Zaken, 20 december 1884 (52), NHA, archief RAvBK, inv.nr. 291; toestemming: brief van Ministerie van Binnenlandse Zaken aan Commissie van Toezicht, 27 december 1884, NHA, archief RAvBK, inv.nr. 283.
  - 15) *Tocht naar den Vesuvius en Tocht over de Splügenpas, gedeelte Tocht over Splügenpas [Trip to Vesuvius and trip over the Splügenpas, section about the trip over the Splügenpas]*, SA, M.A.B. Archive, inv. no. 102, p. 41.
  - 16) *Ibidem*, p. 24.
  - 17) *Sojourn in Rome: Diary, parts 1 and 2*, LM, LA Archive, A03535 [NG] boxes 40 and 48, pp. 1-110.
  - 18) *Diary, part 1*, LM, LA Archive, A 03535 [NG], box 48, p.64.
  - 19) *Ibidem*, p. 106.
  - 20) *Minutes 19 September 1884*, NHA, RAvBK Archive, inv. no. 1 and letter from the Supervisory Committee to the Ministry of the Interior, 4 September 1884 (44), NHA, RAvBK Archive, inv. no. 291.
  - 21) *Sienna en Een feestdag in Pompeï, gedeelte feestdag in Pompeï [Sienna and a festival in Pompeii, section on festival in Pompeii]*, SA, M.A.B. Archive, inv. no. 100 and *Tocht naar den Vesuvius en Tocht over de Splügenpas, gedeelte Tocht naar den Vesuvius [Trip to Vesuvius and trip over the Splügenpas, section on the trip to Vesuvius]*, SA, M.A.B. Archive, inv. no. 102.
  - 22) *Sojourn in Florence: Diary, part 2*, LM, LA Archive, A 03535 [NG] box 48, pp. 110-177.
  - 23) *The painting is now in the Galleria degli Uffizi (Rembrandt, Old man in an armchair, c. 1665, oil on canvas, 104 x 86 cm, Florence, Galleria degli Uffizi, inv. no. 69.234)*.
  - 24) *Sienna en Een feestdag in Pompeï, gedeelte Sienna [Sienna and a festival in Pompeii, section Sienna]*, SA, M.A.B. Archive, inv. no. 100, pp. 2-3.
  - 25) *Sojourn in Venice: Diary, part 3*, LM, LA Archive, A 03535 [NG] box 48, pp. 200-218.
  - 26) *Diary, part 1, at the back, 'het kunstwerk en het daarvoor gebruikte onderwerp' [the work of art and the subject used for it]*, LM, LA Archive, A 03535 [NG] box 40, pp. 23-24.
  - 27) *Iets over het Vaticaan [Something about the Vatican]*, SA, M.A.B. Archive, inv. no. 103, p. 20.
  - 28) *Ibidem*, p. 5.
  - 29) *Ibidem*, pp. 26-27.
  - 30) *Ibidem*, p. 29.
  - 31) 'Letteren en Kunst. Prof. N. van der Waay', *NRC Handelsblad* 19 December 1936.
  - 32) A.G.C. Duyll, 'N. van der Waaij', *Elsevier's Geïllustreerd Maandschrift* 2 (1892), pp. 88-89.
  - 33) *Minutes of the Supervisory Committee, 22 September 1884 (5e)*, NHA, RAvBK Archive, inv. no. 278. *Invitation to the exhibition*, NHA, RAvBK Archive, inv. nos. 276 and 741.
  - 34) *Amsterdamsche Courant* 15 December 1884, NHA, RAvBK Archive, inv. no. 741.
  - 35) *Letter from the Supervisory Committee to the Ministry of the Interior, 4 September 1884 (44)*, NHA, RAvBK Archive, inv. no. 291.
  - 36) *Letter from the Supervisory Committee to the Ministry of the Interior, 20 December 1884 (52)*, NHA, RAvBK Archive, inv. no. 291; *permission: letter from the Ministry of the Interior to the Supervisory Committee, 27 December 1884*, NHA, RAvBK Archive, inv. no. 283.